

ПРО ЛЮДЕЙ І ДУХ ЧАСУ

Горак Роман. Тимофій Бордуляк. Біографія: Роман-есеї.

Львів: Априорі, 2025. 288 с.

Письменник Роман Горак (1942–2025) своєю творчістю вибудував цілу історію літератури і культури, подану крізь призму біографій її знакових постатей. У цьому ряду ще одна книжка – біографія Тимофія Бордуляка. Читане давніше (від книжки 1990 року про Леся Мартовича починаючи) свідчить, що Роман Горак щоразу вміє зацікавити, знайти щось невідоме, подати навіть знане під іншим кутом. Тому-то своїми книгами письменник перемінив нашу байдужість до багатьох національно значимих постатей українського літературного світу – на інтерес до них.

Оповідь автор побудував у хронологічному викладі. Дванадцять есеїв-розділів, кожен з яких відображає певний етап життя і творчості письменника Тимофія Бордуляка. Читаючи текст роману, проникаючи у зміст сказаного (а тут карколомного сюжету чекати не слід, бо Тимофій Бордуляк був священником, а не авантюристом, тому й не робив нічого незвичайного), цікаво спостерігати за тим, як, на чому і з чого Роман Горак вибудовує полотно розповіді. Це – характерний для нього підхід, який полягає в детальній розбудові тла, на якому й розгортаються інколи добре вималювані, а найчастіше намічені лише штрихами (через брак інформації) кроки його героя.

Коротко окреслюючи всю біографію героя, у вступному есеї Роман Горак дає узагальнений погляд на життя Тимофія Бордуляка. Це важливий момент, який відкриває перед читачем розуміння життєвого ритму, в який потрапив священник і письменник Бордуляк. Він, живучи на Поділлі, шкодував, що за роботою і вічними нестатками не мав навіть змоги побувати в Карпатах – лиш бачив їх здалік. Так автор налаштовує на сприйняття реалій життя представника української літератури, який виростав на скупому ґрунті, бо не мав того середовища, яке мали інші українські письменники (Стефаник – Краків, Черемшина – Відень).

Помітно, що письменник брак фактичного матеріалу з біографії Бордуляка майстерно компенсує прочитанням його художніх текстів, а також контекстом, який дає відчуття тієї доби. Люди і події довкола нього роблять документальний образ гімназиста Тимофія Бордуляка динамічним. Тут стільки всього: й історія освітньої системи, і постаті, причетні до гімназії, і революція 1848 року. Ну й інтриги проти єпископа і кардинала Сембратовича, які вилилися в політику, а все це авторові потрібно для того, аби показати, чому Тимофій Бордуляк мав труднощі з отриманням рекомендації для вступу в семінарію.

Спраглий доброго слова про свою працю, а не те що якоїсь громадської плати, Бордуляк намагався оцінити себе крізь призму інтересу до його творчості не на рівні фейлетонів, які газета «Діло» публікувала (бо мала бути чимось постійно наповнена), а через те, чого не сталося: йому редакція не пропонувала видати власні тексти окремими відбитками з готових, набраних уже газетних колонок. І він з цього робив висновки.

Автор роману-біографії кілька разів цитує лист Бордуляка до Осипа Маковоя, де письменник розкриває свій світ і вдається до самохарактеристики. Біографи цінують такі матеріали: листи – це сповідь, яка відбувається дистанційно, тому й легша, бо не говориш в очі.

Читач роману стає свідком початків творчості Тимофія Бордуляка, проникає у його художній світ. На основі перших текстів, опублікованих у «Ділі», автор відчитує світогляд свого героя, який пробував увійти в літературу через переклад «Змови Катиліни» Гая Саллюстія Кріспа, текст якого використовували для вивчення мови у гімназійному середовищі. Письменник не уникає гострих питань міжнаціональних стосунків (українці, поляки, євреї), не соромиться сказати, що ранній Бордуляк перекладав Тургенева, популярного у другій половині XIX століття через посередництво галицьких москвофілів. Та водночас говорить, що протверезіння прийшло у час Першої світової війни, яка принесла Галичині тяжку російську окупацію.

У романі-есеї Романа Горака, як у складному механічному годинникові середньовічного майстра, де сотні бронзових коліщаток рухають одне одного і щось показують на кількох циферблатах, один факт тягне за собою інший; одне ім'я змушує згадувати ще про когось дотичного. По суті, автор відтворює картину історії і людського життя, де все має видимі й невидимі шляхи і причинно-наслідкові зв'язки.

Бачимо це на прикладі історії Теофілі Вишневецької, сестри короля Станіслава Лещинського, яка пов'язана з монастирем, у якому згодом була семінарія, де вчився Тимофій Бордуляк. Усе це не просто пошук письменником цікавих фактів, а докопування до історії нашого відродження, повернення до українства. Саме в цій семінарії в XIX столітті з'явилася традиція промовляти до народу рідною мовою, а звідси недалеко вже до постановки питань про національно-культурну і політичну самостійність українців.

Творчість Тимофія Бордуляка Роман Горак подає крізь призму власного бачення. Робить вдаль літературознавчі і світоглядні оцінки творів, показує погляди героя свого біографічного роману. Разом з тим прочитується контекст. Тут і «Літературно-науковий вістник», і святкування 100-ліття нової української літератури, і 25-ліття творчості Івана Франка (де Тимофій Бордуляк також не був). Там, де є можливість, Роман Горак аналізує причини певних вчинків свого героя. Наприклад, святкувати річницю творчого чину Івана Франка не поїхав, бо, свідчить метрична

книга, того дня у його парафії на Тернопіллі зафіксовано два похорони, які він провадив як парох. Загалом же, він більше «не був», ніж «був». Та водночас письменник, який жив і творив у власному замкнутому світі зі своєю тематикою і методом відображення дійсності, насправді являв собою одну з органічних ланок життя – звичайного життя як біологічного процесу, і життя творчого.

Здається, Роман Горак навмисне переплітає у тугий вузол події, які стосуються самого Тимофія Бордуляка із тими, що не дотичні до нього безпосередньо, але були в усіх на слуху і досі лишаються маркером, який характеризує життя в габсбурзькій монархії. Наприклад, історія з убивством фанатиком цісареві Сісі. Письменник навіть наводить текст одного з варіантів пісні про цю подію, яку співали жебраки і волоцюги. Там колоритною деталлю є зброя нападника: «шпindelъ затроєний». Цей епізод історії живучий, а пісню й досі у супроводі гітари співає львівський актор з коломийським корінням Ромко Біль.

У сучасному тлумаченні доба Австро-Угорського правління бачиться таким собі раєм, де все було пристойно і де всім добре жилося під цісарським скіпетром. Однак письменник, розгортаючи картину галицької дісності, далекий від лакування ситуації. Розповідає про жахливі речі. Наприклад, про загрозу, яку несли «гендлярі живим товаром» – вербувальники молодих сільських дівчат нібито для служби в місті, а насправді для відправки далеко за межі імперії для розваги чужих солдатів. З Галичини щороку таким чином вивозили 15-20 тисяч дівчат; за кожную з них гендлярі отримували від 150 до 300 золотих. На торгівців полювала австрійська поліція і 1892 року у Львові проти такого «підприємця» навіть відбувся судовий процес. До Тимофія Бордуляка це має прямий стосунок як до пастиря і письменника: за великомим рахунком, він був відповідальний за своїх парафіян, яким треба було пояснити, що загрозу несе не лиш пияцтво, а й інші, здавалося б, цілком благі речі. Ще одна новація з того ж розряду – агітація людей на виїзд до Канади. А 1898 року – нова хвиля агітації: за переселення у Бразилію. На це також відгукнувся Бордуляк своїми творами.

Цей роман (як і десяток інших творів Романа Горака) варто прочитати ще й тому, що тут багатюща інформація не лише про людей, а й про час. Про церковні приходства і механізм їхнього забезпечення; про кількість землі, сполучення, поштовий зв'язок; про вибори і виборчу систему; тогочасну моду (у що взувалися, одягалися, що носили на шії і на голові).

До родзинок книжки про Тимофія Бордуляка можна записати розповідь про те, як семінаристи шукали собі наречених перед висвяченням та які традиції існували у священничому середовищі. Про «приписи» і «сценарії» освідчення в коханні; про те, як семінаристи на вакаціях зби-

рали дані про потенційних наречерих у своїх краях і занесли їх у спільну книгу для загального користування.

Та поряд з цікавинками і курйозами постає відображення складних реалій життя і побуту простолюду. Тяжкі часи Першої світової війни, періоду польської окупації Галичини із убивствами, цькуваннями, пацифікаціями. Тут сплітаються література і життя, біографія письменника і жорсткі реалії міжнародної боротьби за владу у Галичині.

Загалом це інформативний текст з багатьма захопливими відступами; з максимальним використанням мало знаних або й цілкомне відомих фактів. Крім образу Тимофія Бордуляка як особистості і письменника, з книжки пробивається і парує-клубиться дух часу.

Микола Васильчук
м. Коломия